

Cercetarea unor Proscomisarioane brâncovenești

Marina AVRAM

Mănăstirea Bistrița din Râmnicu Vâlcea, Comuna Costești, Vâlcea

Bistrița Monastery of Râmnicu Vâlcea

Personal e-mail: marinamh.bistro@yahoo.com

Researching Brâncoven's Proscomisarios

The present study examines two church memorial monuments in the Bistrița Oltenia Monastery site, the first is the Hurezi Monastery, and the second is the depiction of the Apostle Peter and Paul, founded by Father John the Archimandrite, at the end of the century the 17th century (1698). They were designed to record in a solemn form the names of the founders and benefactors of the places of worship founded by them. They are unique historical sources, important for the knowledge of the political and social life of the time, are used during the service (Acatist, Liturgy, Parastas). They carry testimonies about the historical monuments in the area dominated by the Bistrița monastery, about the partial restoration, the repairs of the churches, the riches with which the places of worship were endowed in exchange for the mention of time. Their writing is mostly due to priests or monks who were literate, and aware of compositional regulations.

Keywords: Constantin Brâncoveanu, copyists, founders, John the Archimandrite, manuscript, Hurezi Monastery.

Am ales să prezentăm două proscomisarioane/ pomelnice ctitoricești întocmite în arealul Mănăstirii Bistrița, mai precis, ale învecinatei Mănăstiri Horezu, geografic legate de mănăstirea noastră. Manuscrisele pe care le-am transcris din alfabet chirilic cu scopul de a fi valorificate¹ au fost realizate la sfârșitul secolului al XVII-lea. Aceste două lucrări puteau servi în vechime drept exemplu pentru realizarea celorlalte *Proscomisarioane*. După cum se știe, preoții și copiiștii se deplasau dintr-un loc în altul și duceau cu ei cunoștințele pe care și le-au însușit. Cel dintâi pomelnic cercetat se păstrează în fondurile Bibliotecii Academiei Române din București și este cuprins în *Catalogul manuscriselor românești*, volumul întâi al lui Gabriel Ștrempel², prezentat mai sumar, iar cel de-al doilea face parte din colecția de manuscrise a Mănăstirii Horezu. Pentru început ne ocupăm de studiul *Pomelnicului* ctitoricesc (inv. 1396) al renumitei ctitorii a domnitorului Constantin

Brâncoveanu care a fost realizat în timpul păstoririi egumenului Ioan arhimandritul (1698).

Manuscrisul face parte din colecțiile donate Bibliotecii Academiei de către F. Pencovici încă din 5/18 mai 1900 (forțat II). Lucrarea se prezintă sub forma mai multor pomelnice adunate laolaltă, legate în piele de culoare închisă, neagră, cu dimensiunea de 25x20,5 cm. Decorul primei coperti este realizat dintr-un ornament aplicat în *timbru sec*, prin presare la cald, cu foiță de aur, cu ajutorul unei filete sau al unei rolete, reprezentat de un chenar constituit din motive florale stilizate. În cele patru colțuri este amplasată o compoziție decorativă formată din două volute sub formă de palmetă. În mijloc este imprimată o cruce susținută pe un dublu postament sub care este precizat cu abrevieri titlul cărții: „Pomelnic ctitoricesc Ioan K. B. BBD.” (Constantin Brâncoveanu Voevod). În partea de jos a coperti, deasupra chenarului se află numele

starețului „Ioanikil Arhimandrit Hurezi”. Pe cea de-a doua copertă este imprimat un instrument muzical-liră.

Manuscrisul cercetat cuprinde 43 de file numerotate cu cifre arabe, numai pe recto. Scrierea este realizată cu litere chirilice, atât pe față, cât și pe verso-ul filelor până la f. 31. Fila 29 este legată incorect între f. 31-33³. Icoana care-i înfățișează pe patronii spirituali și cea a hramului bisericii, a sfinților împărați Constantin și Elena, este pictată cu tempera în nuanțe de roșu, verde și albastru marin. Pentru aureola sfinților, coroana acestora și marginea veșmintelor s-a folosit, în mod predominant, aur lichid. Miniatura este încadrată într-un chenar dublu realizat cu penița în nuanță de chinovar. Această culoare s-a folosit și în scrierea propriu-zisă a pomelnicelor, în titlul acestora, la inițiala numelor donatorilor și la precizarea donațiilor acestora.

Cartea debutează cu o *Scrisoare*, argument al întocmirii acestui *Pomelnic* al domnitorului Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, în „martie 28, văleat 7207 [1698]”, de către „Smeritul și rugătorul de bună sănătatea Măriei-Tale Ioan Arhimandrit Egumen” (foto 1). Aici se amintește că „cu multă osârdie și cu mare cheltuială această sfântă Mănăstire făcându-o, ca tot neamul nostru, și cei întru Hristos pravoslavnici creștini întru pomenire să fie odihniți” (f. 1r.), se introduce și blestemul „[...] cine va îndrăzni de va slăbi ceva sau va strica această scrisoare ca să dea cuvânt de aceasta în zioa Înfricoșatului Județ”. Dorința ctitorilor pentru a fi menționați în această carte se mărturisește prin „cine va vrea iobiților creștini a să îndulci de viața ceea veacinică și la Împărăția Ceriului a să spodovi, și în Cărțile Vieții a să scrie ca să adaogă și ca să întărească sfânta Mănăstire aceasta dentru al lui câștig drept, cu jelanie den tot sufletul lui ca să pomenescă întru veacii veacilor; cu ctitorii și cu părinții și cu frații noștri, și cu tot neamul creștinesc carii vor voi a-i scrie” (f. 1r), continuând cu un avertisment prin care se interzice completarea textului: „și de va îndrăzni cineva a să scrie singur sau a scrie a de sineși au pe tată-său, au pe mumă-sa, au pe cineva den rudeniile lui, [...] fără porunca egumenului și a toată frăția: unul ca acela să fie lepădat den Cărțile Vieții, iar de cei ce vor da și vor milui și vor întări la această sfântă casă ca în veaci să pomenească”.

Convolutul conține numeroase pomelnice ale familiei Basarabilor, începând cu cel ce a întemeiat complexul monastic de la Hurezi: „Pomealnicul Măriei-sale Domnului nostru Io Costandin Basarab Voevod, ctitorul al aceștii sfinte Mănăstiri Hurezii” (f. 3r.). Pe lângă membrii familiei brâncovenești sunt menționați și „nepoții Măriei-sale Domnului Costandin Voievod Basarab”. Pe f. 4 a manuscrisului întâlnim pomelnicul destinat bărbaților asociați fetelor domnitorului: „Aicea să pomenesc ginerii Măriei-sale Domnului Costandin Basarab Voevod”. Imediat după acesta întâlnim

„Pomealnicul Măriei-sale domnului Io Grigorie Ghica voevod” (f. 5r.), se observă recunoștința domnitorului față de predecesorul său.

Din volum mai fac parte pomelnicele din spița neamului domnitorului Constantin Brâncoveanu atât în filiație paternă „Aicea să pomenesc moșii și stremoșii și părinții și tot neamul cel blagocestiv al Măriei-Sale Ioan Costandin Voevod Băsarab Voevod despre tată” (f. 6r.), cât și în linie maternă: „Aicea să pomenescu moșii și stremoșii și tot neamul, cel blagocestiv al Măriei-Sale Ioan Costandin Voevod Băsarab Voevod despre mumă” (f. 7r.). Pentru a se finaliza un tablou sugestiv complet al genealogiei familiei domnitoare la f. 8r. se află spița neamului soției voievodului: „Aici să pomenescu moșii și stremoșii și părinții și tot neamul Măriei-Sale Doamnei Mariei care au fost Doamnă iobitoriului de Hristos Ioan Costandin Basarab Voevod”.

În lucrare este legat și un alt pomelnic al lui Constantin Brâncoveanu, care presupunem că a făcut parte dintr-un alt volum, întrucât se deosebește total de stilul de alcătuire și prezentare al restului cărții, în două coloane distincte, cu cei vii și cu cei morți, scriere specifică secolului XVIII: „Pomelnicul dumnealui Costandin Brâncoveanu fiul Măriei-sale, Costandin vezadea nepotul întru Hristos răposatului Măriei-Sale Io Costandin Basarab voevod”. După genealogia familiei domnitoare, la f. 9r. se prezintă pomelnicul ce conține „Pomenirea celor ce au dat la sfânta mănăstire acesta ori mult ori puțin pentru sufletele lor ca în veaci să pomenească”. Începe cu imaginea Patriarhului Dionisie de la Constantinopol, în dreptul căruia se află însemnarea din care aflăm donația sa: „Acest părinte Dionisie au dat moaștele sf. Teodor”. Sfintele moaște se află în biserica mănăstirii, la închinare, alături de alte moaște rezulate din donațiile ulterioare precum cele ale sf. Procopie donate de patriarhul Iacov: „Acest părinte Iacov au dat moaștele sf. Procopiu” și altele asemenea datorite de mitropoliți ai Țării Românești precum: Teodosie, Varlaam și Antim.

La f. 10r. al volumului de față întâlnim pomelnicul celui care a fost ocârmuitor sufletesc al chinoviei hurezene: „Pomealnicul smeritului Ioan care au fost egumen când s-au făcut această sfântă Mănăstire și au făcut și schitul Sfinților Apostoli și l-au închinat sfintei Mănăstiri și altele multe au făcut care pe unde să va căuta tot să va afla ca în veaci să aibă pomenire; carele au făcut și hanul din Craiova”. A avut o contribuție remarcabilă la proiectarea planului iconografic al mănăstirii cât și a altor ctitorii ale sale.

Din pomelnicul de pe f. 9v. aflăm că ispravnicii mănăstirii au fost cei care s-au ocupat și de înzestrarea sfântului locaș cu proprietăți funciare, cum ar fi diverse pământuri moștenite: „Aicea să pomenescu ispravnicii mănăstirii ce s-au făcut aceștia au dat [...] acea de moșie de la Sărarciul Săosceale. Aceștia au dat 40 de stânjini de moșie la Belciugatul și 50 de oi cu miei.

Aceștea au dat moșia de la Pedeoși⁴. Pe lângă acestea au mai „dat o cădealniță de argint”.

Asemenea și alte fețe bisericesti reprezentate de călugări⁵ și preoți⁶ și-au donat partea lor de moșie, alături de boieri⁷ și dregători cu scopul de a avea un privilegiu asemănător ctitorilor pentru a fi înhumați în sfântul locaș: „Aicea să pomenește neamul dumnealui Jupân Radul Goleicul care au lăsat la moartea dumnealui dăni au dat oasele de s-a îngropat bisearica cea mare împreună cu Jupâneasa dumnealui Mariea și au dat li sfânta Mănăstire Moșia Trojdiboi, și o vie în Dealul Crețeanilor, și au ajutat la răscumpărarea Moșiilor cu 400 taleri de au dat; ca în veaci să pomenească” (f. 19r.); „Aicea să pomenește neamul dumneai Jupâneasei Mariei Begeasca fata răposatului Jupân Dincul Bengescul carea s-au îngropat aici în sfânta Bisearică și au lăsat la sfânta Mănăstire partea ei de moșie din Racovița, și au lăsat din alte iconomii să dea la Mănăstire taleri 400 ca în veaci să pomenească” (f. 24r.); „Aicea să pomenește neamul dumnealui Păun Draizancea care au lăsat discomianul, moșiile Șirineasăi danie la sfânta Mănăstire zloți 500 și au dat și vii gata zloți 50 și călugărindu-se l-au îngropat aicea în sfânta Mănăstire ca în veaci să pomenească” (f. 20r.). Mănăstirea a mai beneficiat și de alte donații considerabile de terenuri agricole cum ar fi moșia din Famezești dăruită de ctitorii mănăstirii Polovragi⁸, Căzănești⁹, Strezești¹⁰, Brazobești¹¹, Șirinoi¹², Șipot¹³, Postojani¹⁴, Mateești¹⁵, Racovița¹⁶ etc. După cum observăm, pe lângă moșii, Mănăstirea Hurezi a avut privilegiul să fie înzestrată și cu terenuri cultivate cu viță de vie¹⁷, bunuri materiale, danii bănești¹⁸ și chiar cu robi¹⁹ pentru cultivarea pământului: „Aicea să pomenește neamul dumneai Jupâneasii Marcea Clucereasa Bălăceanca, care au dat la sfânta Mănăstire: moșia Șuşanii în Searbii [...] de la Cenod cu crama și patru suflute de țigani și două nieale de aur și [...] și 15 [...] de cositor și 15 taere și oliță [...] și 30 măci de stupi și bani gata 100” (f. 21v.).

Am semnalat prin însemnările citate donații reprezentative în schimbul pomenirii în rugăciunile preoților.

În timp, pentru unele dintre moșii a fost necesară răscumpărarea lor, cum este cazul celei de la Șirineasa: „Aicea să pomenește, neamul Sfântului Părintelui Dionisie arhimandrit, igumenul al aceștii sfinte Mănăstiri care mult s-au nevoit fiind moșiile împresurate și altele vândute, și le-au răscumpărat și le-au ales precum arată întâio moșia Șirineasa cu casă și cu tot venitul ei în Slăviteștii Stăji 300; așijderea și alte moșii prin osteneala sfinții-sale” (f. 21r.); „Acest părinte Ștefan de la Hurez care au fost și igumen la Bucovăț au ajutat la răscumpărarea moșiei Șirineasăi ca în veaci să pomenească” (f. 25r.).

Domenii considerabile au fost în posesiunea mănăstirii Hurezi de la rudeniile monahului Atanasie în schimbul pomenirii “în veaci” menționate pe f. 10v.:

„[...] de la aceștea iaste Bisearica din Târgoviște Sfântul Nicolae, și cu casa, și cu 2 pimniță la ulița cea mare, și cu 2 vii din Dealul Târgoviștei date de pomeană ca în veaci să se pomenească”. Ulterior acestea au fost înnoite, vândute și apoi răscumpărate: „Aicea să pomenească cei ce au înnoit viile de la Târgoviște și iară le-au dat la sfânta Mănăstire” (f. 26r.). În acest context trebuie luată în considerare informația care completează situația gospodărească a mănăstirii din care rezultă că a avut în posesiune vii chiar în Târgoviște²⁰.

La o analiză a ogoarelor aparținătoare mănăstirii am constatat că pe lângă donații și răscumpărări de moșii, unele dintre ele, în mod expres, au fost achiziționate de la numeroși vânzători în dorința de a-și extinde gospodăriile: „De la aceștea s-au cumpărat moșiile den fundul Dicelui” (f. 11r.); „De la aceștea s-au cumpărat moșia Bogdănești de [...] și au dat și de pomeană partea Diorunisii. De la aceștea iaste moșia de la Foleștii (de jos jumătate de Zăduponea jumătate lu Tăcuva)” (f. 11v.).

Din textul pomelnicelor remarcăm o apreciere specială acordată donațiilor celor două personalități distinse ale epocii, mitropolitul Ștefan al Ungrovlahiei și episcopul Climent al Râmnicului. Cel dintâi se știe că este originar din Râmești și a ctitorit biserică satului, cea din Bălănești (1658-1659)²¹, cunoscut în epocă ca și copist la Mănăstirea Bistrița olteană, urmând apoi a se închinoviază la Mănăstirea Tismana, unde a fost numit egumen. Datorită contribuțiilor sale în viața bisericii, dar și celor culturale a fost ridicat în treapta de mitropolit al Ungrovlahiei, fapt rar întâlnit în epocă, întrucât la posibilele alegeri s-a trecut peste prestațiile episcopilor de Râmnic și Buzău²². Îl întâlnim așadar cu atribuții la obștea hurezeană: „Aicea să pomenească tot neamul, părintelui Ștefan mitropolitul care au făcut Bisearica din Râmești ca în veaci să pomenească. [...]. Acest părinte a dat la sfânta Mănăstire 15 măci de stupi ca în aceasta să pomenească. Acel Ștefan au dat la Mănăstire 9 capete de vaci ca să pomenească în veaci” (f. 17r.).

Apoi, episcopul Climent, de obârșie locală, din Pietrarii de Jos, rămas orfan de mic copil crescut în obștea bistrițeană s-a remarcat în epocă cu atribuții la Așezământul obștesc de dreptate socială, cu privire la dezrobirea românilor²³. Înzestrează biserică cu cărți de cult destinate serviciului divin în limba română, fiind totodată patronul sau editorul tipăriturilor din tipografia râmniciană, împreună cu alte ofrande: „Pomealnicul sfinții-sale părintelui Kir Climent episcopul Râmnicului care să trage de neam din satul Pietrari și s-au călugărit²⁴ în sfânta Mănăstire Hurezi și au dat sfintei Mănăstiri măci de stupi 15 și 10 oi cu lapte. Iar după ce s-au făcut episcop au mai dat sfintei Mănăstiri taleri 393 și cărți bisericesti 1 *Mineio*, 1 *Triod*, 1 *Penticostar*, 1 *Octoih*, 1 *Psaltire*, 1 *Ceasoslov* aceste cărți toate rumânești ca în veaci să se pomenească;

mai dat taleri 200” (f. 22r; foto 2). Din păcate, lipsind datele necesare pentru identificarea cărților, nu putem decât să presupunem că ele au fost tipărite în vremea episcopatului său.

Manuscrisul se referă și la donațiile realizate de către cei ce au intrat în tagma monahală²⁵: „Acest părinte Varlaam au dat la Mănăstire oi 500 ca în veaci să pomenească. Acest Silvestru monah de la Bolniță au dat oi 1500 ca în veaci să să pomenească. Aceștia au dat 3 [...] ca să scrieți pomeani” (f. 17v.); „Acest părinte Filaret, ieroschimonah au dat taleri 50 și oi vii” (f. 18v.); „Acest Mihail monah din Măldărești au dat la Mănăstire 3 boi și 3 vaci ca în veaci să pomenească 1 bivoliță. Acest părinte au dat la Mănăstire 60 de oi” (f. 12v.); „Acest părinte Mihail au dat un cal” (f. 18r.); „Acest Părinte Ștefan au dat la sfânta Mănăstire stupi măci 30 ca în veaci să să pomenească. Aceștia au dat la mănăstire 20 boi buni” (f. 15v.) și multe alte donații.

În anul 1695 domnitorul Constantin Brâncoveanu a dat o *Lege* cu privire la strângerea cămănăritului²⁶, dar mănăstirile erau scutite de această *dare* cu privire la taxele pentru ceară și vinării, drept urmare mulți boieri își puneau la dispoziție o parte din ofrandele lor. *Legea* respectivă a ferit mănăstirile de plata pentru bunurile, multe provenite din donații, așa cum s-a văzut mai sus.

Ca urmare a parcurgerii textelor din pomelnicele selectate din acest manuscris observăm că locașul de cult a fost înzestrat cu posesiuni și privilegii, nu numai de cei care l-au ctitorit, ci și de personalități marcante ale vremii, oameni ai bisericii, preoți, călugări, dar și mireni, din diverse pături sociale, fiecare având o contribuție, „ori mult, ori puțin”, în funcție de starea sa materială: donații în animale (oi, boi, vaci), stupine, donații bănești, până la moșii și locuri cultivate cu viță de vie. Totuși, pomenirea donatorilor a fost o parte integrantă a actului notat iar preotul care a consemnat și urmașii lui aveau obligația să respecte condiția darului. Din punctul de vedere al cercetării noastre subliniem importanța donației de carte, relativ rară și în pomelnicele ce vor urma. Mai dorim să remarcăm că în pofida tuturor vitregiilor vremii, sfintele moaște donate mănăstirii se află și în prezent acolo unde au fost destinate, adăugându-se și multe alte relicve.

Cel de-al doilea pomelnice cercetat în studiul de față este cel al părintelui Ioan arhimandritul, Pomelnicul ctitoricesc al schitului ce prăznuiește hramul sfinților Apostoli Petru și Pavel²⁷, așezământ monastic aflat sub jurisdicția Mănăstirii Horezu, lucrare care se află în colecția de carte veche a acesteia cu numărul de inventar 154. Ca și alte Proscomisarioane volumul are forma unei cărți manuscrise legată în piele, de culoare maron, ușor marmorată. Decorul primei coperti este constituit dintr-un medalion aurit aplicat deasupra liniilor de intersecție ale acesteia. Închiderea etanșă a blocului cărții urma să se realizeze cu ajutorul unor închizători confecționate din bucăți înguste de material

textil, aplicate atât pe prima, cât și pe ultima copertă, dar, întrucât lipsește șnurul aferent tranșei inferioare, a primei coperti, închiderea aceasta este anulată. Suportul papetar din manuscris arată urme de o consolidare mai veche, unele semne ale atacului xilofag, mici orificii circulare, ușor ramificate, proces de degradare stopat la timp de către conservator necunoscut. Cusătura cărții este efectuată cu ață din bumbac, desfășurată pe patru nervuri proeminente. Manuscrisul cuprinde 21 de file, scrise cu litere chirilice, atât pe recto cât și pe verso-ul filei, cu cerneală ferogalică și anumite nuanțe de chinovar. Cea mai veche datare pe care am identificat-o este cea din 24 februarie 1699²⁸ iar textele se întind spre mijlocul secolului al XIX-lea²⁹. Frontispiciile manuscrisului de pe filele 4-7 sunt realizate într-o manieră elegantă, de o finețe deosebită, numai în peniță cu tuș negru.

*Lucrarea cuprinde, la început, mai multe pomelnice realizate în timpul păstoririi egumenului Ioan al mănăstirii Hurezi*³⁰, „Ioan arhimandrit carele au fost năstavnic cându s-au făcut această sfântă mănăstire; și [...] și au egumenit ani 30”³¹. Ioan arhimandritul, ctitorul acestui așezământ monastic a fost călugărit în mănăstirea din Câmpulung Muscel³², astăzi cunoscută sub denumirea de Mănăstirea Negru Vodă, informație care ne este oferită din însemnarea existentă la f. 5r. unde este prezentat „Pomealnicul răposatului Ioan Matei Voevod ctitorul sfintei mănăstiri Dlăgopol [Câmpulung] de unde și noi cinul călugăresc am primit”. Ctitorul mănăstirii fiind chiar domnitorul Matei Basarab (1632-1654).

*Volumul debutează cu „Pomealnicul sfintei și Dumnezeieștii Mănăstiri Hurezi”*³³ în care sunt menționați domnitorii Constantin Voevod și soția sa Maria Doamna, alături de Șerban Voevod, Radul Voevod și Matei Voevod. În continuare sunt enumerate numele fiicelor domnitorului: Stanca³⁴, Maria, Ilinca, Safta, Ancuța, Bălașa și Smaranda, iar pomelnicul se încheie cu Ana; cea din urmă considerăm că a decedat din fragedă vârstă întrucât nu este prezentă în documentele oficiale ale curții domnești cu privire la zestrea fiicelor domnitorului³⁵. Frontispiciul filei impresionează printr-o miniatură în centrul căreia este scris *Oteos*³⁶ într-un triunghi echilateral din care în prelungirea medianelor unghiurilor de la baza acestuia pornesc în sensul acelor de ceasornic palmete spiralate formate din opt lobi ce-și sprijină vârful semirotund pe latura de bază a frontispiciului. În mijlocul acestora sunt desenate cu pană și cu peniță, în culori de negru și chinovar, flori mărunte din patru și respectiv șase petale, ce încheie frontispiciul lateral cu un boboc înveșmântat în frunzulițe. Șe știe că domnitorul a fost și ctitorul schiturilor care înconjoară Mănăstirea Hurezi în cele patru puncte cardinale, acestea fiind accesibile vizitării și în prezent.

Volumul continuă prin persoana principală

a întregii lucrări, care a fost arhimandritul Ioan „Predoslovnia Pomealnicului a schitului ce se cheamă Aleoane făcut de smeritul Ioan arhimandritul cel ce și la și zidit cătră cei miluitori și la schit întăritori ca în veaci să să pomenească” (f. 1r.), datat fiind în „februarie 24, 7207 [1699]”. Autorul însemnării ne lămurește că „cu multă nevoiță m-am nevoit până acest micșor lăcaș am rădicat [...] cu toți pravoslavnicii creștini [...]” (f. 2r.). *Pomealnicul* său propriu-zis îl întâlnim la f. 6r. sub titulatura de „*Pomealnicul* Smeritului Ioan ctitorul acestui sfânt schitișor al sfinților Apostoli Petru și Pavel ca în veaci să fie pomenirea” (foto 3), iar la f. 10 atât pe recto cât și pe verso întâlnim și rudele sale: „Aicea să pomenesc părinții și unchii părintelui Ioan de mănăstire de la Urezi care au fost când s-au făcut acest schit”.

Din *Pomealnicul* filei 6v. aflăm că egumenul acestui schit era părintele Pahomiecare a oferit schitului și trei oi cu miei³⁷. Donații animaliere au mai fost făcute și de alți slujitori³⁸ ai schitului, ieromonahii Ștefan și Teodosie³⁹ alături de preotul Ioanichie și alte fețe bisericești⁴⁰, precum și persoane laice⁴¹. Pe verso-ul f. 5 „*Pomealnicul* lui Ilarion monah rămniceanul care fiind mai înainte neguțător și s-au călugărit aicea în sfânta mănăstire Hurezi la părintele Rafail Iconomul sfintei mănăstiri la care fiind și polvaraț mai mare au dat și o cădealniță de tîmâiat ca în veaci să să pomenească”. Maica Marta⁴² împreună cu alte monahii Anastasia și Elisafra au dăruit și ele o cădelniță. Prezente sunt și donațiile necesare cultului divin pentru sfânta cuminecătură de pe f. 8r.: „[...] Aceștiea au dat 2 potire și o linguriță de argint”; „au mai dat și 4 oi”. Pentru depozitarea anafurei care se împărțea preoților și credincioșilor la sfârșitul slujbei s-au făcut și donații în bani: „Acest boieri au hărăzit la sfânta mănăstire taleri argint” (f. 11v.); în obiecte: „Aceștiea au dat un toc de taere de aramă” (f. 8v.). Informațiile sunt completate prin intermediul însemnărilor din care rezultă că au fost oferite și icoane aferente hramului bisericii de către reprezentanți ai clerului: „Acest preot Rafail eromonahul au dăruit icoane la sfinții Apostoli” (f. 11r.). Preotul Rafail s-a preocupat și de tranzacțiile comerciale ale schitului în privința domeniului funciar, achiziționând terenurile și vecinătățile comunei Vărzăteni cu ajutorul persoanelor înstărite cu funcții administrative din Vuicești, însemnând tot procesul de preluare: „Acest părinte Rafail multă milă au dat la schit că am cumpărat Vărzoteanii”; „Aici să pomenesc boerii de la Vuicești de la care am luat Vărzoteanii și au dat și de pomană aici la schit; ca în veaci să pomenească; acești boeri de la Vuicești au vândut Vărzoteanii și au dat și de pomeani” (f. 12r.).

Din evul mediu mănăstirile dispuneau de un număr mare de robi și de sate. Robii erau folosiți la munci agricole sau ca meșteșugari în curtea mănăstirii. Printre meșteșugari se specializează și robii țigani

producând lacăte, căldări, arme, căruțe, cojoace etc.⁴³. La f. 13r. întâlnim una din astfel de donații cu scop de servitute reprezentată prin: „Aceștiea au dat un țigan cu țigană”. Se știe că în secolul al XVII-lea țiganii erau vânduți, donați, moșteniți, schimbați sau dați pentru plata unei datorii.

Din punct de vedere material, schitul Sf. *Apostoli Petru și Pavel*, a beneficiat de numeroase posesiuni, din care am identificat plantații de vie: „Aceștiea au dat la schit un loc de vie unde iaste acum viiea schitului la Troian alătura cu viea mănăstirii ceștii mari” (f. 9r; foto 4). Unii boieri au făcut donații remarcabile constând în familii de albine din care pot roi mai mulți stupi, cum este cazul celor consemnați la f. 11v.: „Aceștiea au dat la schit măci de stupi 500”. Deopotrivă și cei amintiți la f. 8r. „Aceștiea au dat 30 de măci de stupi și 1 cal și o eapă, împreună cu „aceștiea au dat la schit o vacă cu vițel și 10 oi și 10 stupi” (f. 9v.); „Aceștiea au dat o bivoliță; aceștiea au dat 2 oi și 2 stupi” (f. 16r.). Exemplele mai pot continua și cu produse rezultate din albinărit precum ar fi ceara: „Aceștiea au dat o juncă de vacă și o oaie și o oca de ceară” (f. 13r.). Se știe că un venit considerabil al mănăstirilor îl constituia și așa numitele pietre de ceară care reprezenta obiectul de negoț în schimburile comerciale realizate cu centrele orașenești ale Sibiului și Brașovului. Încă din secolul al XIV-lea Țările Române furnizau ceară de albine întregii Europe. În privilegiile date de regele Ungariei (1373-1374), Sibiului și Brașovului, orașenii din aceste centre topeau și curățau ceara brută și o turnau în formă de pietre, apoi o vindeau în Ungaria și până la Viena. Ca și în zilele noastre mierea înlocuia zahărul. Ceara fiind sursa principală folosită în epocă pentru iluminat⁴⁴.

Pomealnicul înaltelor fețe bisericești, al mitropoliților, episcopului și arhierului este numit: „*Pomealnicul* tuturor pravoslavnicilor creștini cari au miluit la acest sfânt schitișor al sfinților Apostoli Petru și Pavel ori cu mult, ori cu puțin ca în veaci să să pomenească” (f. 7r.)⁴⁵. Acest schit a fost ridicat din temelie cu ajutorul sătenilor din satele apropiate precum Rămești și Hurezi⁴⁶, contribuind și din prisosul lor prin donația unei oi pentru nevoile schitului⁴⁷ (f. 18r.), iar la f. 21r. întâlnim și numele muncitorilor din breasla zidarilor și lemnarilor⁴⁸.

În încheiere, mai amintim contribuția părintelui Ioan arhimandritul, omul cel dintâi care s-a ocupat de ridicarea și înzestrarea schitului destinat sfinților apostoli Petru și Pavel al mănăstirii Hurezi. *Pomealnicul* de față, început în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea aduce în discuție, pe parcursul celor aproximativ două secole, mari donații pentru schitul de lângă Mănăstirea Hurezu și demonstrează grija fondatorului și celor pomeniți de după el pentru înzestrarea cu bunuri, terenuri cultivate, nu în ultimul rând cu bani, pentru existența îndelungată a monumentului.

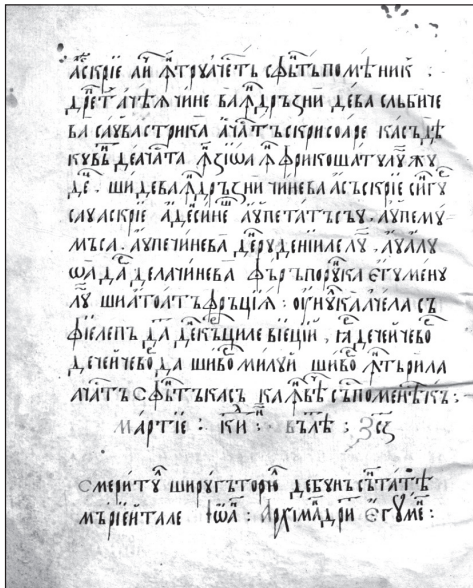

Foto 1: manuscris B. A. R., inv. 1396; filă nenumerotată care conține partea finală a Argumentului, a Scrisorii Pomelnicului ctitoricesc brâncovenesc, unde întâlnim datarea manuscrisului.

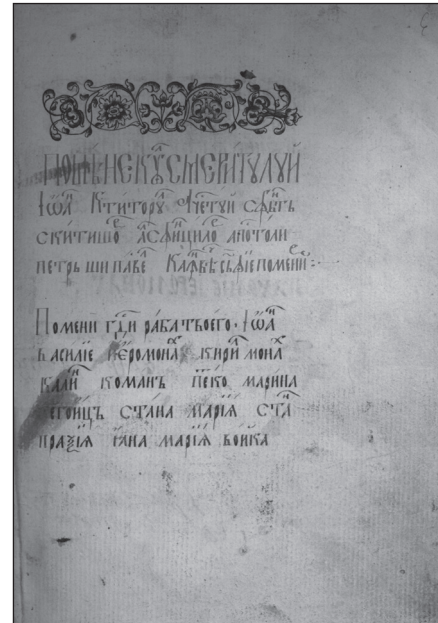

Foto 3: manuscris inv. 154, Mănăstirea Hurezi; f. 6 r. care conține Pomelnicul ctitoricesc al Egumenului Ioan Arhimandritul al bisericii schitului Sf. Apostoli Petru și Pavel.

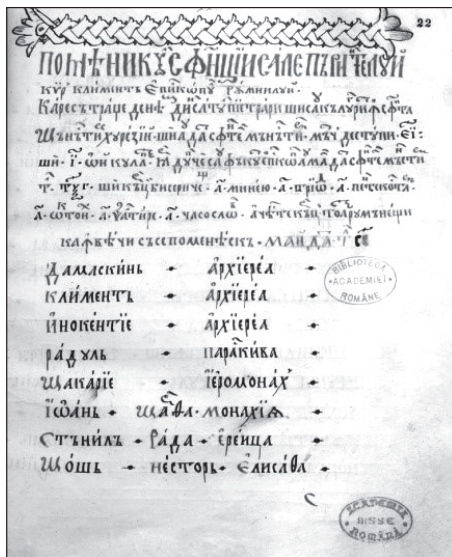

Foto 2: manuscris B. A. R., inv. 1396; f. 22r. care conține donațiile Episcopului Climent al Râmnicului.

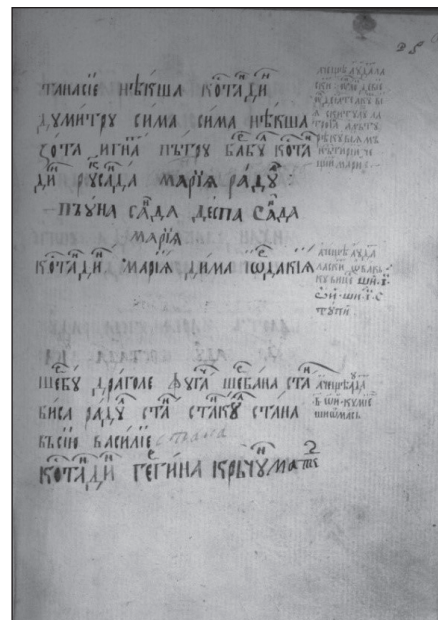

Foto 4: manuscris inv. 154, Mănăstirea Hurezi; f. 9 r. care atestă donații animaliere și terenuri viticole ale aceluiași schit.

Note:

- 1 Am realizat studiul pe baza fotocopiilor trimise din partea doamnei Iuliana Mateescu de la editura Idaco.
2. Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, B.A.R. 1-1600, I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 316.
3. Gheorghe Popescu Vâlcea, *Miniatura românească*, București, Meridiane, 1981, p. 115.
4. Un stângen reprezenta unitatea de măsură pentru lungime folosită înainte de introducerea sistemului metric, echivalentă cu distanța cuprinsă între 1,96-2,23 m. Vezi la Gheorghe Bulgăre, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, vol. II, București, Saeculum vizual, 2002, p. 305.
5. „Acest Macarie monah au dat la mănăstire de pomeană 100 de stăji de moșie den hotarul Poinelor ca în veaci să pomenescă” (f. 10v.); „[...] acel Macarie a dat la Mănăstire partea lui de moșie oi 200 ca în veaci să să pomenescă” (f. 16v.).
6. „Acest preot Cârstea din Oteșani au dat toată partea lui de moșie din satul Oteșanii, încă stăji 300 și o iapă de preajlă ca în veaci să să pomenescă” (f. 23v.); „Acest părinte Iosif proegumen au dat la sfânta Mănăstire partea lui de moșie din Vâlteani încă stăji 350 și 6 boi, și 2 vaci, și 40 de stupi” (f. 24v.); „Acest părinte au dat 100 de steaji de moșie în Ciorăști și 2 boi 2 vaci” (f. 11v.).
7. „Acest boebaru au dat Păcăeștii moșiea [...] ca în veaci să pomenescă” (f. 10v.); „Pomealnicul dumnealui Jupan Constandin Fălcoeanu (Gipoci) care au dat la sfânta Mănăstire 300 de stăji de moșie în Vâlteani, ca în veaci să să pomenescă” (f. 28r.).
8. „Aicea să pomenesc ctitorii de la Poluvragi; de la aceștia iaste moșii de Famezești” (f. 13v.).
9. „Acești boeari au dat moșiea din Căzăneștii Pădureanii” (f. 13r.).
10. „Pomealnicul Centuroianului Petru; 100 de stăji de moșie den Strezești” (f. 15r.).
11. „Pomealnicul lui Nechifor Aceștiea au dat moșie în Brazobești” (f. 15r.).
12. „Pomealnicul Ciorciuvașei; aceștiea au dat 80 de stăji de moșie în Șirinoi și 300 în Slăvizești” (f. 15r.).
13. „Aceștiea au dată acea foi de moșie la Șipot. Aceștiea au dat la un loc din hotarul Crețeanilor în capul viii la Sutești” (f. 16r.).
14. „Acest boeario Costandin Vrățășanul au dat la sfânta Mănăstire moșiea Postojanii ca în veaci să se pomenescă” (f. 18r.).
15. „Aceștiea au dat la mănăstire 5 boi și 1 vacă cu o junice și partea lui de moșie de la Mateești” (f. 16v.).
16. „De la aceștiea datu moșiea Racovița” (f. 11r.).
17. „Aceștiea au dat un rozor de vie în Dealul Crețeanilor ca în veaci să pomenescă” f. 17v.); „acest Rafail au dat o vie [...] cu 4 boi” (f. 12r.); „Pomealnicul lui Gerasim monah din Măgureani care au dat danie sfintei Mănăstiri partea lui de vie Znemoi ca în veaci să să pomenescă” (f. 28v.).
18. „Acest diacon Danciul românescul dimpreună cu

feciorii lui au dat la sfânta Mănăstire taleri 50 să cumpere o vie, și l-i s-au scris numele la sfântul *Pomealnic* ca în veaci să să pomenescă” (f. 12r.).

19. Lațco și Stanciul „au dat un țigan” (f. 9v.).
20. Veniamin Micle, *Ieromonahul Macarie tipograf român (1508-1512)*, Mănăstirea Bistrița olteană, 2008, p. 150.
21. Nicoleta Rață, *Privește Horezu, Costești, Vaideeni*, FPDL, 2010, p. 8.
22. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, vol. 2, București, 1994, p. 50.
23. Gherasim Cristea, *Istoria Eparhiei Râmnicului*, Râmnic Vâlcea, Editura Conphys, 2009, p. 189.
24. De constatat că istoricii contemporani îl socotesc ca fiind călugărit în obștea bistrițeană, unde a ajuns și egumen.
25. „Acest Iosif monah au dat la sfânta Mănăstire stupi 14; aceștiea au dat un bou” (f. 25v.); „Pomealnicul părintelui Dionisie Ipolivri; acest părinte au dat la sfânta Mănăstire 1 iapă și 4 stupi și 1vacă” (f. 20r.); „Pomealnicul lui Calistru monah ce l-au chemat pe mirenle Căzan” (f. 27r.).
26. V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, Editura Științifică, 1957, p. 369.
27. Descrierea manuscrisului și transcrierea sa au fost realizate în întregime de subsemnata mh. Marina Avram. Acesta a fost amintit secvențial de Iuliana Mateescu care a editat două broșuri de popularizare în anul 2015: *Viața și petrecerea fericitului părinte Ioan arhimandritul, starețul sfintei mănăstiri Hurezi (1692-1726) în vremea Domnului Constantin Brâncoveanu*, editura Praxis a Arhiepiscopiei Râmnicului, iar cea de-a doua *Un chip de lumină-arhimandritul Ioan, starețul mănăstirii Hurezi (1692-1726) în vremea Domnului Constantin Brâncoveanu*, tipărită la editura Idaco-Dar din har.
28. Datarea se află în *Predoslovia* cărții semnată de arhimandritul Ioan, ctitorul schitului Sf. Apostoli Petru și Pavel denumit Aleoane (f. 2v.); această denumire dată schitului sfinților Apostoli al Mănăstirii Hurezi o mai întâlnim în epocă și într-o inscripție pe îmbrăcămintea metalică a unei Cruci de lemn din anul 7208 [1700]; în Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României județul istoric Vâlcea (sec. XVI – 1848)*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 577.
29. Am ajuns la această concluzie datorită tipului de scriere, care considerăm că este asemănătoare cu *Miscelaneul 4451* al Mănăstirii Bistrița olteană.
30. Fiind primul egumen al acesteia, portretul său este reprezentat în pridvorul bisericii bolniței cu hramul Adormirii Maicii Domnului, pe peretele estic în partea dreaptă a intrării în biserică, cca. 1699; Pisania acesteia: „Dentru ale tale aducu sfinții tale Stăpână, această sfântă și dumnezească biserică, [...] pomenire și ei să fie, moșilor, părinților și nooă în veci. Și s-au zugrăvit la leat 7207 [1699] mai 31 dăni; și ispravnic fiind chir Ioan arhimandrit, egumen”; în Constantin Bălan, *Inscripții*, p. 557-559.
31. Constantin Bălan, *Inscripții*, p. 538.

32. Corina Popa, *Monumente medievale din Oltenia*, București, A. C. S., 2011, p. 146.
33. La f. 4r. al cercetării prezente întâlnim „*Pomealnicul Măriei Sale Domnului nostru Ioan Costandin Basarab voevod citorul sfintei mănăstiri ceștii mari Urezii ca în veaci să pomenească*”.
34. Născută în anul 1676.
35. Radu Greceanu, *Viața lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, București, Institutul de Arte grafice Carol Göbl, 1906, p. 282-285.
36. Teos în limba greacă înseamnă divin / Dumnezeu-forță supranaturală, creatoare și cârmuitoare a lumii; <https://ro.glose.com/ro/el/Dumnezeu>; accesat în 7 iunie 2017.
37. „*Pomealnicul sfinției sale părintelui igumen Polvaci chir Pahomie carele au dat sfântului schit 3 oi cu miei ca în veaci să să pomenească*”.
38. „*Aceștiea au dat 10 oi cu miei la schit; Ilarion monah; aceștiea au dat 3 oi; aceștiea au dat 2 capre cu ezi*” (f. 12v.); *Pomealnicul Părintelui Gherasim*: „*acesta au dat aicea o joniță*” (f. 17v.).
39. „*Acesta au dat la schit 10 oi cu miei*” (f. 7v.).
40. „*Acest popă Ioanichie au fost preot întâi aicea la schit și au și dat de pomeană o vacă cu vițel și 2 boi și 20 oi; Aceștiea au dat o vacă*” (f. 7v.).
41. „*Pomealnicul dumnealui Ceaușu Ion orișanul carele au dat sfântului schit 3 oi cu miei și 2 oi stearpe ca în veaci să să pomenească*” (f. 13v.); „*aceștiea au dat o vacă cu vițel*” (f. 8r.); „*aceștiea au dat 2 iape cu mănji; acesta au dat la schit vaci 2 ca în veaci să pomenească*” (f. 8v.); „*aceștiea au dat 2 oi cu miei și o masă*” (f. 9r.); „*aceștiea au dat la schit un cal*” (f. 9v.); „*acesta au dat la schit un bou*” (f. 13r.); „*aceștiea au dat o vacă cu [...]; aceștiea au dat la schit 5 boi*” (f. 14r.); „*aceștiea au dat la schit un bou și o vacă și o junică; aceștiea au dat o vacă; aceștiea au dat o vacă și 10 oi*” (f. 15r.); „*aceștiea au dat 7 oi și o vacă cu gonitoare; aceștiea au dat 6 oi*” (f. 16v.); „*au dat o vacă cu vițel*” (f. 18v.).
42. „*Aceasta au dat la schit cădealniț*” (f. 8v.).
43. V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală*, p. 296.
44. V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală*, p. 24.
45. Din Pisania bisericii acesteia aflată în pronaos pe peretele vestic deasupra intrării aflăm că „s-au săvârșit la iulie 6 dăni, leat 7208” (în Constantin Bălan, *Inscripții*, p. 585-586).
46. „*Aicea să pomenească sateanii den Urezi și den Rămești carii au fost când s-au făcut acest schitișor cu ajutor la lucru și cu milă cine cu cât eau fost putearea ca în veaci să pomenească*”.
47. „*Aceștiea au dat la schit și câte o oișoară*”.
48. „*Aici să pomenească meșterii care au lucrat aicea la schit zidarii și lemnarii care în veaci să să pomenească*”.

Bibliography:

Bălan, Constantin, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României județul istoric Vâlcea (sec. XVI – 1848)* / Medieval inscriptions from the modern age of Romania Historical County Valcea (XVI - 1848), București, Editura Academiei Române, 2005.

Bulgăre, Gheorghe; Dobridor, Constantinescu, *Dicționar de arhaisme și regionalisme* / Dictionary of archaism and regionalism, București, Saeculum vizual, 2002.

Costăchel, V.; Panaitescu P. P.; Cazacu, A., *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)* / Feudal Life in the Romanian Country and Moldavia (14th-17th centuries), București, Editura Științifică, 1957.

Cristea, Gherasim, *Istoria Eparhiei Râmnicului* / The history of the Râmnic Diocese, Râmnicu Vâlcea, Editura Conphys, 2009.

Greceanu, Radu, *Viața lui Constantin Vodă Brâncoveanu* / The Life of Constantin Voda Brâncoveanu, București, Institutul de Arte grafice Carol Göbl, 1906.

Micle, Veniamin, *Ieromonahul Macarie tipograf român (1508-1512)* / Hieromonk Macarie Romanian printers (1508-1512), Mănăstirea Bistrița olteană, 2008.

Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* / The History of the Romanian Orthodox Church, București, Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, vol. 2 (sec. XVII-XVIII), ediția a II-a, București, 1994.

Popa, Corina, *Monumente medievale din Oltenia* / Medieval monuments from Oltenia, București, A. C. S., 2011.

Popescu-Vâlcea, Gheorghe, *Miniatura românească* / The Romanian Miniature, București, Meridiane, 1981.

Rață, Nicoleta, *Privește Horezu, Costești, Vaideeni* / Look at Horezu, Costesti, Vaideeni, FPDL, 2010.

Ștrempel, Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești*, B.A.R. 1-1600, I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

<https://ro.glosbe.com/ro/el/Dumnezeu>; accesat în 7 iunie 2017.

